

Bronverwijzingen
bij het artikel “Het economische wonder van de 17de eeuw”
in het maandblad Protestants Nederland

... noemt de historiografie de economische bloei van Nederland in de zeventiende eeuw nog steeds een ‘wonder’

This economic ‘miracle’

Jonathan Israel, The Dutch Republic. Its rise, greatness, and fall. 1477-1806 (Oxford 1995) 307.

Dezelfde schrijver citeert elders met instemming een Engelse econoom uit de eerste helft van de zeventiende eeuw:

it seems a wonder to the world

Jonathan I. Israel, Dutch primacy in world trade, 1585-1740 (Oxford 1989) 12.

Fernand Braudel van de Franse school van de ‘Annales’ kan het ook niet laten om zijn hoofdstuk over de economische bloei van Nederland te beginnen met het citeren van tijdgenoten die zich verwonderen over zoveel rijkdom en macht:

nul ne comprend la fortune soudaine, l’essor éclatant, la puissance inattendue d’un si petit pays, en quelque sorte tout neuf. Et chacun de parler d’aisance ‘stupéfiante’, de ‘secret’, de ‘miracle’ hollandais.

Fernand Braudel, Civilisation matérielle, économie et capitalisme, XVe-XVIIIe siècle III, Le temps du monde (Parijs 1979) 147.

‘De wonderen des Allerhoogsten’ van Abraham van de Velde

Abraham van de Velde, De wonderen des Allerhoogsten (Ede 1985)

De volledige titel luidt in moderne spelling: ‘De wonderen van de Allerhoogste of aanwijzing van de oorzaken, wegen en middelen, waardoor de Verenigde Provinciën uit hun vorige onderdrukking op zo wonderlijke wijze, tegen de verwachting van de gehele wereld in, tot zo ontzagwekkende macht, rijkdom en eer zijn verheven’.

Zoals de psalmist zegt:

Geloofd zij de HEERE God, de God Israëls, Die alleen wonderen doet. (Psalm 72:18)

De Bijbel leert ons dat mensen in woord en in daad getuigenis aflegden ...

Hebreeën 1:1; 11:1-12:1

Nederlanden

de zuidelijke Nederlanden in grote armoede ... een armoede ... in schril contrast

Hoe scherp steekt bij die bedrijvigheid en welvaart [van Holland] de doodsche stilte en armoede der gehoorzame Nederlanden af! ... In het jammervolle jaar 1587 vooral woedden hongersnood, pest en dood; de groote steden raakten ontvolkt; dorpen van tweehonderd huizen waren als uitgestorven. Hongerige wolven zwierven door het land, legerden zich in de verlaten woningen, verscheurden het vee, en vielen zelfs menschen aan. ... Geen sprekender teeken der algemeene ellende dan het plakkaat van 1591, waarbij Parma aan een ieder die wil vergunning geeft om de woest liggende gronden in Vlaanderen, zonder huur of pacht, voor eigen rekening te bebouwen, zoolang de eigenaar niet opkomt, en zich bereid toont weer zelf de hand aan het werk te slaan.

R. Fruin, De Tachtigjarige Oorlog. Historische opstellen. Tien jaren uit den Tachtigjarigen Oorlog 1588-1598 ('s-Gravenhage 1941) 237-238.

www.dbnl.org/tekst/frui001tien01_01/frui001tien01_01_0015.php geraadpleegd op 28 oktober 2011

Ethiek

In een modern overzichtswerk van de bloeitijd van de Nederlandse economie ...

Jan de Vries en Ad van der Woude, Nederland 1500-1815. De eerste ronde van moderne economische groei (Amsterdam 1995) 206.

De auteurs beroepen zich op deze twee studies:

P.J. Meertens, 'Godefridus Cornelisz. Udemans', Nederlandsch archief voor kerkgeschiedenis 28 (1936) 65-106;

J.C. Riemersma, Religious factors in early Dutch capitalism, 1550-1650 ('s-Gravenhage 1967).

Calvijn schrijft dat we ons brood moeten verdienen met "rechtmatige en eerlijke arbeid" ...

In de 'Institutie' schrijft Calvijn over het verdienen van ons dagelijks brood met "rechtmatige en eerlijke arbeid", hetgeen niet wegneemt dat het uiteindelijk Gods zegen is die ons dat brood schenkt. Boek 3, hoofdstuk 20.44.

Johannes Calvijn, Institutie of onderwijzing in de christelijke godsdienst II, (Boek 3.17 – boek 4.20) (Houten 2009) 114.

Eveneens in de 'Institutie' roept hij de christen op om zijn leven in te zetten in een ijverige dienst aan de Heere en aan zijn naaste. Zie bijvoorbeeld boek 3, hoofdstuk 6.5 en hoofdstuk 18.3.

Johannes Calvijn, Institutie of onderwijzing in de christelijke godsdienst I, (Boek I.1 – boek III.16) (Houten 2009) 667;

Calvijn, Institutie II, 31-32.

... en gaat zelfs zover met te stellen "dat luiheid en ledigheid door God gehaat worden."

In zijn commentaar op hoofdstuk drie van de tweede brief aan de Thessalonicenzen schrijft Calvijn onomwonden over het belang van het leiden van een arbeidzaam leven. Met verwijzing naar verzen uit Psalmen en Spreuken stelt Calvijn vast "dat luiheid en ledigheid door God gehaat worden."

Johannes Calvijn, De eerste brief van Paulus aan de Tessalonicenzen (Dordrecht 2001) 117-124, citaat 119; zie ook 46.

De catechismus veroordeelt oneerlijkheid in geldzaken en maant tot trouw in de arbeid.

[Zondag 42] Vraag 110 Wat verbiedt God in het 8e gebod?

Antw. God verbiedt niet alleen dat stelen en roven, hetwelk de overheid straft; maar Hij noemt ook dieverij alle boze stukken en aanslagen, waarmede wij onzes naasten goed denken aan ons te brengen, hetzij met geweld of schijn des rechts, als met vals gewicht, el, maat, waar, munt, woeker, of door enig middel, van God verboden; daarenboven ook alle gierigheid, alle misbruik en verkwisting zijner gaven.

Vraag 111 Maar wat gebiedt God in dit gebod?

Antw. Dat ik mijns naasten nut, waar ik kan en mag, bevordere; met hem alzo handele, als ik wilde, dat men met mij handele; daarenboven ook, dat ik trouwelijk arbeide, opdat ik den nooddriftige helpen moge.

De Heidelbergse catechismus, G. van de Breevaart ed. (Kampen 2000) 612-613.

Politiek

Robert Fruin omschreef de tien jaren die volgden ...

Die tien jaren, 1588-1598, zijn misschien de gewichtigste uit onze geheele geschiedenis.

Fruin, De Tachtigjarige Oorlog, 3.

www.dbnl.org/tekst/frui001tien01_01/frui001tien01_01_0002.php geraadpleegd op 28 oktober 2011

... meer dan iemand anders bijgedragen aan de politieke stabilisering van Nederland
Naast Oldenbarnevelt waren meer bekwame mannen aan de regeering, evenwel niet één die met hem te vergelijken is, niet één wiens gezag niet onderdeed voor het zijne.
Ibidem, 71.
www.dbnl.org/tekst/frui001tien01_01/frui001tien01_01_0008.php geraadpleegd op 28 oktober 2011

Johan van Oldenbarnevelt was een gelovige man.

Hijzelf schreef– in de derde persoon - over het geloof dat hij vond als student in Heidelberg:
dat alle geloovige Christenen en hare kinderen, van God den Heere uyt genaden verkoren, ende geschapen worden ter saligheyt, deur de verdiensten ende voldoeninge voor onse sonden, van onsen Salichmaecker Jesum Christum ... In 't welck geloof ende gevoelen hy alsdoen resolveerde te leven ende te sterven
Jan den Tex, Oldenbarnevelt I, Opgang 1547-1588 (Haarlem 1960) 61.

Hij gaf leiding aan het bestuur van een staat op gereformeerde grondslag

In ontelbare stukken uitgaande van de Staten-Generaal was sinds 1583 de gereformeerde godsdienst als grondslag van de onafhankelijk geworden staat erkend.
Jan den Tex, Oldenbarnevelt III, Bestand 1609-1619 (Haarlem 1966) 529.

... was mede verantwoordelijk voor het uitroepen van talloze nationale biddagen.

Van twee uitschrijvingen van algemene biddagen is bekend, dat deze eigenhandig door Oldenbarnevelt zijn geschreven.
Jan den Tex, Oldenbarnevelt IV, Documentatie (Haarlem 1970) 132, 133.

Voor een voorbeelden van de biddagen die door de Staten-Generaal zijn uitgeroepen rond het jaar 1600, zie
N.C. Kist, Neêrlands bededagen en biddagsbrieven. Eene bijdrage ter opbouwning der geschiedenis van staat en kerk in Nederland II, De Nederlandsche biddagsbrieven (Leiden 1849).

Op aangeven van de Staten-Generaal werd er ook geregeld voor de economie gebeden, zoals op de algemene biddag op 28 oktober 1594. Volgens de biddagsbrief van dit bestuurslichaam diende God geloofd, geprezen en gedankt te worden voor de welvaart van de steden en gewesten en moest Hem ook van harte gebeden worden voor de voorzetting van deze voorspoed en zegen en tevens voor de verlossing van ons land van zijn “bloeddorstige gemeene vyanden.”

Ibidem, 72.

... had lange tijd een goede verstandhouding met prins Maurits.

Fruin, De Tachtigjarige Oorlog, 69-70.

www.dbnl.org/tekst/frui001tien01_01/frui001tien01_01_0008.php geraadpleegd op 28 oktober 2011

“Jesus Christus sal mijnen Leydtsman zijn... ”

Tex, Oldenbarnevelt III, 745.

Verbeelding

Naar eigen zeggen ... vertrouwde hij voor het succes van zijn onderneming op de Heere.
vertrouwende op den Heere, dat hy mijn voornemen soude helpen volbrengen.

Jan Huygen van Linschoten, Itinerario. Voyage ofte schipvaert van Jan Huygen van Linschoten naer Oost ofte Portugaels Indien. 1579-1592 I. H. Kern en H. Terpstra ed. Werken uitgegeven door de Linschoten-vereeniging LVII ('s-Gravenhage 1955) 1. www.dbnl.org/tekst/lins001itin01_01/lins001itin01_01_0024.php geraadpleegd op 13 oktober 2011

“waer mede zy gelooft ende ghebenedijt die Heere ende almachtighe Godt, ...”

Jan Huygen van Linschoten, Itinerario. Voyage ofte schipvaert van Jan Huygen van Linschoten naer Oost ofte Portugaels Indien. 1579-1592 III. H. Kern en H. Terpstra ed. Werken uitgegeven door de Linschoten-vereeniging LX ('s-Gravenhage 1957) 142-143. www.dbnl.org/tekst/lins001itin03_01/lins001itin03_01_0010.php geraadpleegd op 13 oktober 2011

Voor een verdere bespreking van de calvinistische geloofsopvatting van Van Linschoten: Van Linschoten, Itinerario I, lxxv-lxxix.

Ondernemerschap

Met behulp van de gegevens van Van Linschoten ondernam de Amsterdamse koopman ...

Zo herkent Van Neck de Chinese stad Macau “naer uytwijzen Ian Huygens scriften.”

Jacob van Neck, Journael van de tweede reys, gedaan by den heer admirael Jacob van Neck, naer Oost-Indien (manuscript) in: De vierde schipvaart der Nederlanders naar Oost-Indië onder Jacob Wilkens en Jacob van Neck, (1599-1604) I. H.A. van Foreest en A. de Booy ed. Werken uitgegeven door de Linschoten-vereeniging LXXXII ('s-Gravenhage 1980) 167-233, aldaar 206.

Voor zijn voorspoed geeft hij de eer aan de Heere.

Ibidem, 167, 232, 233.

“Aldus heeft ons de Heere ... uyt zoo grooten peryckel verlost”.

Ibidem, 177.

“Dit volck is seer tot ledicheyt genegen, men siet daer niemant arbeyden als [=behalve] de slaven.”

Het gaat hier om de bevolking van de Molukse eilanden.

Ibidem, 196.